

תוכן העניינים

מבוא.....1-2

1. כתיבה עברית

1.1. הסופרת הבריטית, וירג'יניה וולף על נשים וכתיבה.....3

1.1.1 נשים כותבות בתולדות ישראל.....3-7

1.1.2 נשים כותבות ביישוב הישן וביישוב החדש (תקופת העלייה הראשונה).....7-9

2. כתיבה עברית בתקופת היישוב 1882 – 1948

2.1 ספרות-

פרוזה.....10

2.2 ספרות- שירה.....11

2.3 עיתונות.....11-12

3. כתיבה נשית בארץ ישראל

3.1 ז'אנרים

ותכנים.....14-17

3.2 עיתונאיות

עבריות.....17-24

4. ברכה חבס

4.1 ביוגרפיה.....26-30

4.2 השקפת עולם ופעילות ציבורית.....30-32

4.3 התקבלות בזמנה ולאחריו.....32-33

סיכום.....34-35

רשימה ביבליוגרפית.....36-38

נספחים.....39-44

מבוא

מטרתה של עבודה זו היא לבחון את מעמדן של נשים כותבות בעיתונות העברית בין השנים 1882 ו-1948 מבחינת תכני כתיבתן. העיתונות הכתובה הוא תחום שהיה ונותר תחת הגמוניה גברית ומעטות בו הנשים. בתקופה בה עוסקת העבודה, ובעיתונות הכתובה בעברית במיוחד, כמעט ולא היו דמויות נשיות שפעלו ברציפות. יתרה מכך, עיתונאיות שטח היו תופעה נדירה מאד. על כן נוצר הצורך לחקור את תופעת העיתונאיות הנשיות ולעמוד על הדמויות החשובות שהיו חלוצות פורצות דרך. עוד מתבקשת בדיקה של מעורבותן של עיתונאיות בתקופה שבטרם המדינה בשאלות לאומיות כמו התחייה הציונית, היישוב, הסכסוך עם הבריטים ועם הערבים ועוד. ההיבט המעניין ביותר אולי של פעילותן הוא הנושאים הפמיניסטיים ושילובם במשנתן הציבורית של נשים אמיצות אלה שחיו בתנאים קשים, גדלו משפחה ותרמו מזמן לטובת הציבור והלאום. שאלת המחקר היא איפה: האם שיקפה כתיבתן של נשים בעיתונות העברית בשנים 1882 - 1948 מגמות לאומיות ו/או פמיניסטיות? לצורך כמענה על שאלה זו בנויה העבודה משלושה פרקים:

בפרק הראשון מוצגת תמונה כללית של היצירה הספרותית במזרח אירופה וביישוב הישן בארץ ישראל עד העלייה הראשונה תוך שימת דגש על כתיבה נשית בכלל ובתרבות המשכילית בפרט. כאן גם נבנית התשתית המגדרית הסוקרת את החסמים שעמדו בפני נשים בתרבות היהודית בגולה ובארץ ישראל ואשר הקשו עליהן לרכוש השכלה שתאפשר להן לכתוב ועוד יותר לפרסם את פרי עטן וכיצד התגברו יחידות סגולה על הקשיים.

הפרק השני מאיר את היצירה הספרותית הנשית בשפה העברית ביישוב החדש – פרוזה ושירה וכן נותן הפרק תמונת מצב של העיתונות בעברית לרבות תכני הכתיבה הנשית והז'אנרים ששימשו בימה לנשים כותבות. בפרק זה מוזכרת לראשונה עיתונות שנוצרה על ידי נשים עבור נשים בארץ ישראל וכך גם עיתונות בעברית עבור ילדים ונוער. שתי הזירות האחרונות נתפסו מאז ועדיין נתפסות כבימה מתאימה לכתיבה נשית, ולעיתים אף נחשבת בימה זו נחותה יחסית לז'אנרים הקנוניים של הספרות המערבית.

בפרק השלישי מוצגות נשים כותבות בתחומי הספרות והעיתונאות תוך ניתוח סגנון והתכנים אליהם התייחסו. הפרק דן בדמויות מרכזיות מתחום הספרות אשר כתבו גם ביקורת ספרותית- אסתר ראב, רחל בלובשטיין, לאה גולדברג ודבורה בארון ומציג את עיקרי האסתטיקה שלהן ואת המקום של התכנים הלאומיים והפמיניסטיים בכתיבתן. בהמשך, סוקר הפרק את זירת העיתונאות הנשית בעברית בארץ ישראל תוך ניתוח מטרותיה, אופי הטקסטים שנכתבו וקהל היעד כמו גם השורשים האידיאולוגיים של הפרסומים השונים. דמויותיהן של נחמה פוחצ'בסקי, חמדה בן-יהודה וברכה חבס הן הדמויות המרכזיות בזירה זו והפרק מנתח את המציאות שאפשרה להן לכתוב בד בבד עם עיסוקן בפעילות ציבורית ובעבודת כפיים.

הפרק הרביעי של העבודה מתרכז בדמותה של העיתונאית והסופרת ברכה חבס שהייתה יוצאת דופן מבחינת היקף כתיבתה, פעילותה הציבורית וההערכה לה זכתה על ידי עורכי העיתונים של תקופתה כמו גם על ידי מנהיגי תנועת העבודה ומפלגות הפועלים להן הרגישה מחויבת מבחינה אידיאולוגית. הפרק מתאר את קורות חייה וכיצד כתיבתה ופעילותה הציבורית שזורים בהם לבלתי הפרד, בבחינת עבודתה כמרכיב אימננטי בחייה. בסיכום העבודה נבדקות שוב התשובות לשאלת המחקר וכן מוצעים כיוונים למחקר עתידי של כתיבה עיתונאית נשית ביישוב בגישה מגדרית.

הפעילות העיתונאית והספרותית של נשים בתקופת היישוב נבחנת בעבודה מנקודת מבט מגדרית תוך שאיפה להבין האם וכיצד שולבה תפיסת העולם הלאומית של הכותבות עם זהותן המגדרית, עם עולמן הרגשי והאישי ועם שאיפתן לשוויון.

פרק מס' 1 - כתיבה עברית

פרק זה מתאר את הכתיבה הנשית בכלל ואת האילוצים החברתיים שהשפיעו עליה בתולדות התרבות המערבית ובחברה היהודית בפרט. הפרק נפתח בטקסט המכונן של וירג'יניה וולף בו התייחסה לקשיים בהם נתקלות נשים כותבות, וממשיך לכתיבה הנשית בעברית של תנועת ההשכלה בגולה ולאחריה הכתיבה הנשית בארץ ישראל ביישוב הישן ובעת העלייה הראשונה (1882-1891). הפרק נותן קונטקסט היסטורי ומתודולוגי לנושא העבודה ומוביל את הדיון לליבתה- העיתונות הנשית בעברית בתקופה בה עוסקת העבודה.

1.1. הסופרת הבריטית, וירג'יניה וולף על נשים וכתיבה

קריאה מגדרית של תופעות היא תוצאה של הפמיניזם שעלה לסדר היום התרבותי של העולם המערבי בארצות הברית במחצית הראשונה של המאה התשע-עשרה, ולכן אתחיל את הדיון מתוך המסה שכתבה וירג'יניה וולף (Wolf) בשנת 1929 תחת השם "חדר משלך" (*A Room of Her Own*). וולף כתבה את המסה בעקבות סדרת הרצאות באוניברסיטת קיימברידג' שבאנגליה, אוניברסיטה יוקרתית שמנעה באותו הזמן מנשים להיכנס אליה מבלי שהוזמנו מראש וללא ליווי של גבר. באחד מפרקי המסה, מספרת וולף כיצד חיפשה בספריה של האוניברסיטה ספרות שנכתבה על ידי נשים ולא מצאה כמעט מאומה. תוך ניתוח הממצא המדהים הזה, מגיעה וולף למסקנה שכדי לשנות את המצב העגום הזה, של נשים שלא כותבות או כותבות ואינן מפרסמות, צריכה האישה שני דברים: הכנסה קבועה וחדר משלה. דהיינו, כדי לכתוב אישה זקוקה למרחב פרטי משלה – ה"חדר" ולמקור הכנסה שיקנה לה בטחון כלכלי ויפנה לה זמן להקדישו לכתיבה.¹

עוד מוסיפה וולף שכאשר תתגבר האישה הכותבת על קשיים אלה, היא תוכל לשנות את צורתו של הרומן ולהשפיע תוך הטבעת חותם אישי על אמנות הספרות לסוגיה ולדורותיה. דהיינו, בניגוד למה שמקובל לחשוב, הנשים אינן נטולות יכולת אינטלקטואלית לכתוב אלא נתקלות בחסמים אובייקטיביים בבואן לממש יכולת זו. כדי להוכיח את דבריה אלה, תוהה וולף האם אחותו של שייקספיר יכלה להגיע למעמדו של אחיה באותם תנאים בהם הוא גדל - ומגיעה כצפוי למסקנה שדבר זה לא היה אפשרי בגלל תנאי ההתחלה הנחותים של נשים באנגליה בתקופה שלא יכלו אף לעזוב את בית ההורים לפני שנישאו, כל שכן לעסוק באמנות. למרבה הפלא, נמצאו ממצאים דומים של הדרת נשים גם בעיתונות האמריקאית בת זמננו, וזאת למעלה מחמשים שנה לאחר הגל השני של הפמיניזם כתנועה הפוליטית בעולם המערבי.²

גם היצירה הספרותית של נשים יהודיות הייתה כפופה לאילוצים אלה ואף לאילוצים דתיים ומסורתיים נוספים שכן לנשים לא הייתה גישה לספרות קודש, וההחלטה אם ילמדו בכלל קרוא וכתוב הייתה נתונה עד סוף המאה ה-19 בידי אביהן ו/או בן זוגן, כמו נשים בחברה הלא-יהודית באותה התקופה. מרבית הילדות והנערות היהודיות לא זכו להשכלה כלל והמעטות שנשלחו ללמוד לימודי חול לא הכירו כלל את המקורות ואת כתבי הקודש.

¹ וירג'יניה וולף, *חדר משלך*, תרגום: אהרון אמיר, תל אביב, 1929.

² Eran Shor, Arnout van de Rijt, Alex Miltsov, Vivek Kulkarni and Steven Skiena, "A Paper Ceiling: Explaining the Persistent Underrepresentation of Women in Printed News", *American Sociological Review*, Vol. 80, No. 5, October 2015, p. 961.